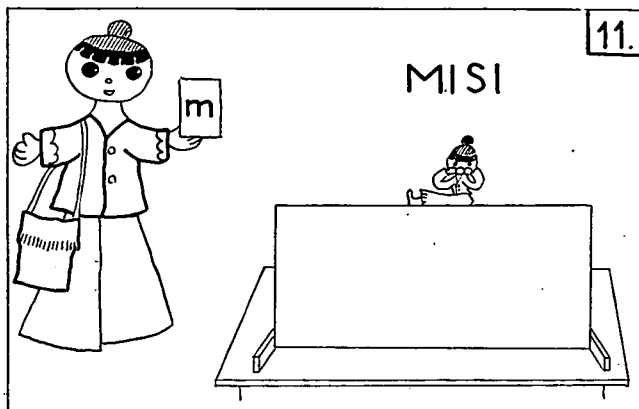

Számtan órán a számfogalom megerősítésére a „hunyó” osztálynak zajhatásokat kelt; a számok bontásánál övé az 1—2—3—4 stb. (Pl. 8-nál övé az 1—2—3—4, az osztályé a 7—6—5—4); forgatja a számkereket, tréfás számfeladatokat sűg a tanító néni fülébe stb.

Ének-zene órán dallamot dúdol, melyről ki kell találni a dal szövegét; pálcájával vizuálisan mutatja az emelkedő vagy szálló dallamvonalat; hanglétrán kigurálja a „szó-lá-mi” dalokat; dobon ritmusképleteket hangoztat utánoztatás céljából; felelgetős énekeknél ő az egyik szereplő (Hová mégy, te kis nyulacska . . .) stb.

Úgy vélem, hogy az elmondottakkal sikerült néhány ablakot tárnom, s lehetővé tennem a bepillantást a pedagógiai bábjáték kulisszái mögé.

Egyet azonban soha se feledjünk: „A játék és játékos keret a tanítási órákon nem válhat sem öncélúvá, sem uralkodóvá, és főleg nem homályosíthatja el az ismeretszerzés tudatosságát.”

ADORJÁN GYULA

Tanítóképző Intézet, Győr

Gondolatok az összevont osztályok sajátos problémájáról

Az alsótagozatos beiskolázás, a tanulók, tanulócsoporthok száma szükségessé teszi, hogy a részben osztott és osztatlan iskolák, csoportosítási forma továbbra is fennmaradjon az általános iskolákban. A gyakorlat, a számok bizonyítják, hogy több faluban, kisebb településen ismét vissza kell állítani a tanulócsoporthok párosítását.

A tanítóképző intézetek, a gyakorló iskolák továbbra is, foglalkoznak az összevont tanulócsoporthok feladataival. Kevés az a pedagógiai, főképp hazai pedagógiai irodalom, amely kielégítően segíthetné az amúgy is nehezebb körülmények között tanító nevelők mindennapi pedagógiai harcát, az összevont osztályok oktatását, nevelését.

Az általános iskolai tanterv az összevont, illetve részben osztott tanulócsoporthok számára is kötelező. Az általános iskolák összevont osztályú tanulócsoporthjaiban tanító nevelők számára „Utmutatót” bocsátottak ki 1964-ben. Egyben a „Tanmenet” szerepét is betölti. Ennek alapján készítenek „Heti tervet” az összevont osztályt tanító nevelők, amely a náluk megvalósítható órarend szerint tartalmazza a tananyagot.

A válogatást az útmutatóból tantárgyanként válogatva helyezi el a heti terv osztály, tantárgy, K és Ő foglalkozás rovatába. Az oktató-nevelő munka jó tervezése érdekében szükséges a heti tervet témakörönként előre feldolgozni, amely több hetet is felölélhet.

Úgy gondolom, aktuális lenne az útmutatót felülvizsgálni, figyelembe véve a kiadása óta elért pedagógiai, módszertani eredményeket, a tantervi anyag kisebb módosításait.

A K és Ő órákon feldolgozott anyag együttesen felel meg a tantervi követelményeknek, a két foglalkozási forma teszi, illetve teheti teljessé az ismeretek elsajátítását. Más és más módszerek; azok kombinációi, foglalkozási formák megválasztása szükséges, hogy a K és Ő munkát végző osztályok sikeresen dolgozhassanak. Különösen az önálló órák megszervezése igényel sok leleményességet a tanítótól. A gyakorlat sok, új munkamenetet követel, és bizonyítja annak pozitív, vagy kevésbé jó módját. Tantárgyanként kell megválasztani a módszeres eljárásokat, egy-egy anyagrész elsajátításának útját.

Az összevont osztályok sajátos pedagógiája.

1. A hozott szokások.

Az 1. osztályt vezető nevelők ismerkedő látogatást tesznek az óvodákban. A nagycsoport tagjaival megkezdődik az első barátkozás. Az óvodások vizsgáló szemekkel nézik a tanító nénit vagy bácsit. Ilyenkor titokzatos, átszellemült atmoszféra veszi körül a gyermekeket, s a vezetőket. Az utóbbiak a barátkozáson, az iskola „kopogtatásán” túl a leendő tanítványaikat vizsgálják. Bátorító mosollyal megnyerni őket a kötelező” 8 évnél.

Városokban a legtöbb gyermek végigjárja az óvodai csoportokat 3–6 éves koráig. Ott ahol óvoda működik, a nagycsoport minden 6 éves számára kötelező. Ez igen jó előkészítője az iskolába lépésnek. Ha végig lapozzuk a „Nevelőmunka az óvodában” c. útmutatást, az osztott óvodák foglalkozási terve mellett a részben osztott és osztatlan óvodákét is megtaláljuk. Elsősorban az utóbbi kettőből kerülnek összevont osztályokba gyermekek, s örvendetes, mind nagyobb számban.

A *ceruzafogással* már a kiscsoportban (3–4 év) megismerkednek az óvodások. Ennek használata a 3 év alatt egyre csiszoltabbá válik. *Ecset* használata is bevezetésre kerül. *Rajzlapra* ceruzával, színessel vázolnak, rajzolnak. A nagycsoport tagjai már *3 színnel önállóan festenek*. Az utolsó félévben már *írólapra* alkotnak.

Egyik látogatásom során az ünnepekről beszélgettek a nagycsoportosok. Miből tudod, hogy ünnep volt? Hogyan ünnepeltünk mi? (Zászlót kaptunk, énekeltünk, szavaltunk.) Milyen zászlót kaptál? (Pirosat, piros, fehér zöld színűt.) (Piros zászló szovjet zászló, rajta sarló és kalapács van.) – Mennyi új fogalom kap tartalmat, mennyi új ismerettel gyarapszik az óvodás. Alig telik el néhány hónap, s ezeknek a fogalmaknak, a megismert szerszámoknak magasabb fokon új szerep jut. *Alap*, a már kialakult *szokás*, mely az önállóság, az önálló munkavégzés egyik feltétele lesz.

A foglalkozáson rajzos feladatot végeztek. Írólapok, ceruzák szétosztását a *felölösök* végezték. A fellobogózott házak, utca emlékképének felidézése után a feladat megbeszélése (emlékezeti rajz), majd a rajzolás következett. Az alkotó képzelet fejlesztésének igen jó esete volt. A kiértékelés: „...ha iskolás lennél, ötöst kapnál.” Az ilyen csoportból kikerült 1. osztályos könnyen beilleszkedik az osztály, az összevont csoport munkarendjébe. Egy másik órán a *család ünnepeiről* beszélgettek. „Kere-

sek virágot, pirosat, fehérét . . ." kezdetű verssorral az óvónő a hallásutáni verstanulás eredményes módját alkalmazta. Verssoronként közösen elmondták, megtanulták. A rend, a fegyelem szoktatás, alkalmazásának sok szép példáját is láttam. Saját székén üljön, tartsa rendben asztalát, jelentkezzék, ha valamit akar, vagy tud. Hajlamosak az óvodások a hízelgésre. Ha valamit mondani akarnak, kimennek az óvónőhöz jelen-teni. „Csak a helyedről fogadom el!” — ez, s még sok hasonló utasítás hányszor hangzik el a 3 év alatt. Mire az iskolába kerül, már „természetes”, hogy a padban ül, jelentke-zik, a kezét karba vagy hátra teszi, WC-re engedélyt kér, kezet mos, a higiénia, a kö-zösségi együttélés legelemibb szabályait ismeri és gyakorolja is. Ezek és még sok más, az óvodában kialakult *szokás tudatos felhasználása*, folytatása igen nagy segítséget nyújthat az összevont osztály vezetőjének.

Számolni kell az otthonról hozott szokásokkal is. Ez különösen az olyan 1. osz-tályosnál fontos, aki nem járt óvodába. Igen hasznos az iskolába járás előtt őt ott-honában meglátogatni, a tapasztaltak alapján megkezdeni az iskolai tudatos formá-lását. — Szándékosan foglalkoztam csak az 1. osztályosok hozott szokásaival, az is-kolás kor előtti ráhatásokkal. Az alsó tagozat magasabb osztályaiba került tanulók szokásai, ismeretei előttünk fejlődnek, formálódnak.

2. Önállóság

Az összevont osztályok munkáját a *tanulói önállóság* nélkül nem tudnánk vé-gezni. Az Ő foglalkozások munkavégzésének ez egyik, a legfőbb alapja. Nem valami különös, veleszületett tulajdonsága ez a gyermeknek. Adottság, mely minden gyer-meknél többé-kevésbé megtalálható, s *fejleszthető*.

A magyar nyelv értelmező szótára szerint: „az önállóság — az a képesség, hogy vki (vmi) a maga erejéből boldogul, eligazodik vmiben, a saját lábán megáll. -ra kell nevelni a gyereket.” — Tehát az önállóság fejleszthető, tudatos nevelői ráhatások lán-colatán fejlődik.

Az önállóság alapját képező szokások, mint pozitív hagyományok, már az isko-lába lépő gyermeknél is nagy számban megtalálhatók. Az általános iskola valamennyi osztálya ezeket gyarapítja, próbára teszi tevékenysége, önálló munkavégzése közben a tanulót. Szervezett, tervezett nevelési hatások érik.

Az önállóságra nevelésnek életkori szakaszai vannak, s ezek rendszerint egy-egy osztály követelményein keresztül fejlődnek ki. Már az 1. osztály követelményein ke-resztül fejlődnek ki. Már az 1. osztályos tanuló munkavégzését Ő órákon az önállóság jegyei jellemzik. *Adott feladattal* a maga erejéből boldogul. Ehhez az összevont tanuló-csoport vezetőjének gondos, tervező tevékenysége, a tanulók teherbírásának, értelmi szintjének ismerete szükséges. Mi legyen az „adott feladat”? Időben, terjedelemben mennyire veheti igénybe a tanuló munkabíró képességét?

M. A. Melnyikov: A tanító kézikönyve I. kötetének 207. oldalán ezt olvashat-juk: „. . . a tanulók önálló foglalkoztatása a tanító irányítása alatt történjék és a gyer-mekek ismeretein és készségén alapuljon.” Vagyis ismeretek és készségek nélkül az Ő munka elképzelhetetlen. Ugyancsak itt olvashatjuk: „. . . megfelelő tudás és készség nélkül magukra hagyatva dolgoznak.” — intő példaként az Ő munka megszervezésére.

Oktatásunk tartalmát a tantervi és a nevelési terv feladatai képezik. A forma leg-kisebb egységei tanórákban fejeződnek ki. A nevelő feladata, hogy az anyagrészek sze-lektálásakor (tervezés) mérlegelje, súlypontosza a tantervi anyagot. Milyen nehézség elé állítsa a tanulókat? Milyen szintű analízist, szintézist, fogalom- és ítéletalkotást, következtetést kell végezniük, ezt milyen jellegű foglalkozás keretében, K vagy Ő óra-

vezetés során tudják fedolgozni? Az életkori sajátosságok állandóan arra készítetik a nevelőt, hogy egy iskolaév folyamán a fejlettségi szintet, amit mindenkor lemérhetünk: a végzett munka értékén, a szokások bővülésén, az iskolai rendszabályok, a házirend megtartásán, önkiszolgáláson, eligazodáson, a közösségi fejlődés egyénre gyakorolt hatásán, állandóan reflektor fényben tartsa. Ez megmutatja, hogy az önálló munka mértékét a tantervi anyag figyelembe vételével milyen mértékben emelheti. Mikor támaszkodhat a tanuló újabb ismereteire, készségeire?

Az önálló munkavégzés útját és fejlődését a következő fokozatokra tagolhatjuk:

1. analóg esetek
2. gyakorlott eljárások utánzása közbeni feladatmegoldás
3. analóg esetek + új feladatok kombinációja

Nézzük meg a feladatok önálló elvégzésének folyamatát példákon is!

1. Analóg esetek, a hasonló feladatok megoldására legelőbb sor kerülhet az Ő foglalkozás keretében. A K foglalkozáson részletesen, analizálva dolgozzuk fel az ismereteket. A K munkavégzés során a gyermek tudatát a cselekvés, a megoldás módjára kell minduntalan ráirányítani. A K és Ő feladatok között lássa meg a tanuló, hogy az anyag, a kijelölt feladat feldolgozása hasonlít ahhoz, amelyet közvetlen tanítói vezetéssel, osztálymunka keretében elsajátítottak, *a feldolgozás analóg módját átvitték.*

Az 1. osztály számtan-mértan tantervi anyagában az összevont osztályok útmutatója szerint a 3. héten kerül sor „A tízes számkör első része: 1-től 5-ig” témakörben „A számsor felépítése 1-től 5-ig tárgyszámolással” c. anyagra. A K foglalkozás keretében a mennyiségek felismerése (5 gesztenye), 1, 2, 3 stb. a mennyiségek növekedésének, a több kevesebb fogalmának, a számsor, a számok szomszédainak megláttatása, megtanítása következik. A gyakorlati alkalmazásra, a felsoroltak további rögzítésére a K órát követő Ő foglalkozáson (Mennyiségek ábrázolása számképes pontokkal) kerül sor. Applikációs táblára kirakunk, vagy rajzolunk egy, kettő, három, négy és öt állatfigurát, vagy más tárgy képét. Megbeszéljük, miből mennyi van. Tehát a kijelölt feladat hasonlít ahhoz, amelyet a K órán végeztek, a feldolgozás analóg módja átvihető. A tanulók Ő feladata az lesz, hogy megállapítsák, miből mennyi van, a rajzok sorrendjében rajzoljanak annyi pontot, vagy rakjanak ki annyi korongot (számmosság rögzítése), amennyit a rajz ábrázol. Vagy a tankönyvvel való önálló munka is követheti a K órát. 1. o. Sz. 13. oldalának feladata. A tárgyak képének számságát rögzítsék a megfelelő számkép alárajzolásával!

2. A gyakorlott eljárások utánzása közbeni feladatmegoldás már nagyobb önállóságot követel a tanulótól. A tananyag már több láncolatból áll, több logikai kapcsolat, összefüggés, ismeret előzi meg. Az ismeretek a jártasság fokán állnak. Olyan tudatos erő kifejtést igényel a tanulótól, ahol a tudatos cselekvések vannak túlsúlyban. Példának említeném a 3. o. egyik Ő mérési gyakorló óráját. A súlymértékek bővítése után csoportos mérési feladatot kapnak a tanulók. Két tanuló képez 1 csoportot. A csoportok beosztását, a mérhető tárgyak szétosztását, a gyakorlás (mérégetés) menetét K részfoglalkozás során elvégeztük, megbeszéltük. „Becsüld meg a zacskó tartalmának súlyát! Méréssel ellenőrizd!” – Következik a csoportok munkája. Becsülnék, lejegyzik a füzetükbe, mérnek (a súlyok megfelelő válogatása), megállapítják a tárgy tényleges súlyát. Következik a becslés és a mérés közötti eltérés kiszámítása. – A csoportok a várakozási idő alatt azonos váltási feladatokat oldanak meg.

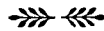
Az Ő foglalkozás keretében is alkalmazható a csoportmunka. Az önállóságra nevelés fokozatai között a csoportos foglalkozás valahol középpüti foglalkozás helyet. Ennek tudatos alkalmazása nélkül nem juthatnánk el az önálló munkavégzéshez. Kialakí-

tása a K órák feladata, de az önálló órákon továbbra is jelentkezik, szerepet kap, magasabb fokon.

3. Az önálló munkavégzés legmagasabb fokát is az analóg esetek, a feladatok átvihetősége irányítja. Valamihez hasonlítja az új feladatot, kapcsolatot, összefüggést keres a megelőző ismeretekhez. Következtetéseket végez. Mivel már eligazodik munkájában, új feladatok megoldására is képes lesz. Elemző munkáját megadott szempontok irányítják. Általánosítások megtételére is képes. Tehát a fogalmak kialakításának logikai útját (analóg példák után) végig tudja járni. Példának az 1. és 3. összevont tanulócsoport 3. o. olvasás óráját említem. A 25. héten kerül sorra a „Szabadságunk születésnapjára” c. vers elolvasása, megismerése Ő óra során. A vers feldolgozásának menetét K órákon már többször tapasztalták, aktív részesei voltak. A feldolgozás önálló módja most nagyobb erőfeszítést követel a tanulótól. Elmélyült, elemző tevékenységet. Az Ő óra céljának megjelölése után a tanító bemutatja a verset. A tartalom megértése céljából az új fogalmakat, kifejezéseket a nevelővel közösen tisztázzák. Az elolvasáshoz, az elemző munkához kérdésekkel új feladatot kapnak a tanulók. Milyen volt az élet? Hogyan, kiknek a segítségével változott meg? E feladatok elvégzése, megválaszolása után következik a vers Ő megtanulása. A verstanulás módja már ismert. Analóg esetek kapcsán új feladatot oldanak meg.

Az összevont tanulócsoportok szép eredményei nyugtázzák a vezetőik fáradozását. Változatos jó irányítás mellett ugyanolyan értékű oktató-nevelő munka végezhető, mint osztott osztályokban. Egy területen, az *önállóság terén*, éppen az ilyen irányú munkavégzésből adódóan, előbbre jut a tanuló. Önállósága, mely már az alsó tagozatban nagymértékben fejlődik, biztosítéka lehet a további eredményes tanulásának.

Gondolataimmal korántsem tudtam az összevont osztályok sajátos munkavégzését feltárni, az ebből adódó problémákra megválaszolni. Írásommal elsősorban azoknak a pedagógus társaimnak szándékozom némi segítséget nyújtani, akik vállalják az összevont osztályok nehéz munkáját. Tudásukat, emberségüket egyidőben két vagy több tanulócsoport számára kamatoztatják.

Műhely

AZ IRODALOMNEVELÉS TANÉV ELEJI GONDJAI — A SZAKKÖRI MUNKA TERVEZÉSE

Az eredményes általános iskolai irodalomolvasás munkájához szervesen kapcsolódik az alkotó jellegű irodalmi szakkörök színes, érdekes élete.

Ezért — főleg kezdő-tanártársaink gondjain kívánunk segíteni azzal, hogy néhány gondolatot, tanácsot s cikkünk végén bőszéges könyvészeti összeállítást közlünk az irodalmi szakköri egész tanévi munka megszervezéséről, egyéb teendőiről és problémáiról.

SZILÁRD ELVI ALAPOK A SZAKKÖRI MUNKA SZERVEZÉSÉBEN

Amikor iskoláinkban az irodalmi szakkör munkatervének megszerkesztésén fáradozunk, legelőször is *tisztázzuk elképzeléseink elvi alapjait*.

Szervezésünk egyik fontos bázisát az képezze, hogy az irodalmi szakkör a *tantervben kitűnt, az irodalom iránt érdeklődő* tanulók, úttörő pájtások mozgalmi — tehát *önkéntes* — munkaközössége legyen.

Az irodalmi szakkör *szilárd eszmei alapra építse célkitűzéseit*: az etikai-esztétikai-művészi nevelés és az öntevékenység, a *szakköri tagok alkotó erőinek kibontakoztatása* legyen a központi, átfogó szempont.